

**BÜYÜK SATRANÇ TAHTASI'NDA GÜNEY KAFKASYA: ERMENİSTAN-
AZERBAIJAN SAVAŞI, DEVLETLERİN TUTUMU VE JEOPOLİTİK HAMLELER**
(THE SOUTH CAUCASUS IN THE GRAND CHESSBOARD: ARMENIA-AZERBAIJAN
WAR AND GEOPOLITICAL ATTACKS)

Öz: Makalede “Büyük Satranç Tahtası” teorisine dayanarak Güney Kafkasya’nın dünyanın siyasi haritasındaki yeri, İkinci Karabağ Savaşı, büyük devletlerin tutumu araştırılmış, jeopolitik hamleler analiz edilmiştir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında Birinci Karabağ Savaşı’nın sonucu olarak Azerbaycan topraklarının %20’si Ermenistan tarafından işgal edilmişti. Çatışan taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığından sorunun barışçıl yollarla çözümü devletlere havale edilmiş, fakat 1994 senesinden itibaren devam eden barış görüşmeleri beklentileri karşılayamamış ve nihai aşamaya varılamamıştı. Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin sürmesi yeni bir savaş çıkma olasılığını artırmaktaydı. Azerbaycan’ın ekonomik ve askeri olarak güçlenmesi bölgedeki güç dengelerini değiştirdi. Ermenilerin 2020 yılında defalarca saldırıları karşısında Azerbaycan, askeri kuvvet kullanımına baş vurdu ve İkinci Karabağ Savaşı patlak verdi. Ermenistan’ın 27 Eylül 2020 tarihli sınır ihlali ve işgalci tavrı “ani savaş”ın başlangıcı idi. Azerbaycan’da hem resmi düzeyde hem de halkta artan topraklarını geri alma isteği de Ermenistan’ın saldırılarının karşılıksız kalmamasını sağladı. Sonuçta Azerbaycan tarafı meşru müdafaa hukukuna dayanarak işgal altındaki topraklarının büyük kısmını kurtardı.

Anahtar kelimeler: Büyük Satranç Tahtası, Güney Kafkasya, Ermenistan, Azerbaycan, İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye, Rusya, ABD, Fransa, jeopolitik hamleler

Abstract: In this article was examined location of the South Caucasus on the world’s geopolitical map, the Second Karabakh War, the position of great powers and geopolitical attacks was analyzed based on the Great Chessboard theory. 20% of Azerbaijan territory was occupied by Armenia, as a result of the First Karabakh War between Armenia and Azerbaijan. There is not been commitment to peace between two sides and the solution for this problem was entrusted to the states. But expectations for peace and the final resolution wasn’t reached since the OSCE Minsk Group started this process in 1994. Continuning occupation of the Azerbaijani lands by Armenia was increasing the likelihood of getting a new war. Economic and military strengthening of Azerbaijan changed the balance of power in the region. Azerbaijan realized of using military force against to Armenian’s repeatedly military attacks in 2020 and broke out Second Karabakh War. Armenia’s border violation on September 27th 2020 and its invasion attempt was the beginning of this “sudden war”. Combined with the desire in Azerbaijan to get back the occupied territories both at the official level and among the public, there was a response against Armenia’s attacks. As a result, Azerbaijan liberated important part of its territories based on its right to self-defence.

Key words: The Grans Chessboard, the South Caucasus, Armenia, Azerbaijan, the Second Karabakh War, Turkey, Russia, USA, France, geopolitical attacks.

Giriş

ABD'nin Ulusal Güvenlik danışmanlarından ünlü strateji uzmanı ve politikacı Zbigniew Brzezinski tarafından 1997 yılında ortaya atılan “Büyük Satranç Tahtası” teorisi uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan ve gerçek anlamda dünya devletlerinin yerini belirleyen jeopolitik bir teoridir. Adından da görüldüğü üzere bu teoride dünya satranç tahtasında benzetilmektedir. Dünyanın siyasi haritası incelendiği zaman çeşitli devletlerin dünyanın jeopolitik haritasında kilit öneme sahip oldukları görülebilir. Bazı devletler kendi sınırları dışında saldırıda bulunma ve baskı yapma gücüne göre, bazıları da saldırıya açık durumlarına ve içinde buldukları konumlarına göre değişik şekillerde sınıflandırılabilirler. Brzezinski, bu tip devletleri **jeostratejik oyuncular** ve **jeopolitik mihverler** olarak tanımlamıştır.¹Zbigniew Brzezinski'ye göre, etkin stratejik oyuncular, mevcut jeopolitik durumu değiştirmek amacıyla sınırlarının ötesinde güç uygulama ya da etkide bulunma yeteneğine ve ulusal iradesine sahip olan devletlerdir. Bunlar jeopolitik olarak değişken olma potansiyeli veya karakterine sahiptirler. Ulusal azamet, ideolojik tatmin, dinsel kurtarıcılık ya da ekonomik büyüme arayışı sebebiyle bazı devletler bölgesel egemenlik ya da küresel itibar peşinde koşmaktadırlar.²

Jeopolitik mihverler ise önemleri güç ve motivasyonlarından değil, daha çok hassas konumlarından ve potansiyel olarak saldırıya açık durumlarının jeostratejik oyuncuların tavırları için doğuracağı sonuçlardan kaynaklanan devletlerdir. Çok sıklıkla jeopolitik mihverler, coğrafyaları tarafından belirlenir, – ki, bu coğrafya onlara bazen önemli bölgelere girişte ya da önemli bir oyuncuya kaynak sağlamayı reddetmekte özel bir rol verir. Bazı durumlarda jeopolitik bir mihver, yaşamsal bir devlet, hatta bir bölge için koruyucu bir kalkan gibi davranabilir. Bazen bir jeopolitik oyuncu için çok önemli siyasal ve kültürel sonuçları olduğu söylenebilir.

Jeopolitik önemini koruyan kıtalardan biri olan Avrasya, küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı satranç tahtasıdır ve bu mücadele jeopolitik çıkarların stratejik iradesi olan jeostratejiyi içerir. Avrasya'nın çok önemli parçalarından olan Güney Kafkasya ise jeopolitik ve jeostratejik konumu itibariyle oldukça önemli bir coğrafyada yerleşmektedir. Bu makalede “Satranç tahtası” teorisi bazında Güney Kafkasya'nın dünyanın jeopolitik haritasındaki yeri ve bölgeye yönelik jeopolitik hamleler analiz edilmeye çalışılacaktır.

Orta Doğu, Avrupa ve Asya arasında yer alan, tarih boyu jeopolitik çıkarların çatıştığı alan olan Güney Kafkasya'yı sadece coğrafi konumu itibariyle değil, enerji kaynakları dikkate alındığında “Avrasya'nın dayanak noktası” olarak nitelenebilir. Asırlar boyu emperyalist güçler bu bölgeye sahip olmayı hedeflemiş ve kendi etki alanlarını diğer bölgelere taşımak için Güney Kafkasya'dan bir üs olarak yararlanmak istemişler. Tarihen büyük güçler kendi emperyalist emellerini gerçekleştirirken çeşitli bahane ve yöntemlere başvurmuşlar. Günümüzde dünyada yaşanan olaylarda, büyük güçlerin jeopolitik çıkarlarında bu yöntemleri görmek mümkündür. Günümüzde büyük güçlerin jeopolitik çıkarlarının gerçekleşmesinde El-Kaide, İŞİD, El-Nusra, Boko Haram ve s. terör örgütlerinin oynadığı rolü XIX. yüzyıl sonu – XX. yüzyıl başlarında Armenakan, Hnçak, Taşnaksutyun gibi ermeni terör örgütleri oynamışlardır. Yöntem aynı, yalnız roller değişmiştir. Bu bağlamda tarihin çeşitli dönemlerinde Güney Kafkasya'da jeopolitik çıkarların gerçekleşmesinde büyük rol oynayan araçlardan biri Ermeni kartı olmuştur. XX. yüzyıl başlarında büyük güçler tarafından Türk Dünyası'nın bağrına saplanan bir hançer olarak teşekkül eden Ermenistan, günümüzde de aynı misyonu layiki ile taşımakta, büyük güçlerin, özellikle Rusya'nın bölgedeki jeopolitik çıkarlarının uygulayıcısı görevini başarıyla yürütmekte, Güney Kafkasya'da istikrarı bozan ve güvenliği tehdit eden bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği üzere savaş adaletin ihlal edildiği anda gerçekleşir. Adaleti düzenleyen sistem uluslararası hukuktur. Fakat devletlerin adaleti yok, jeopolitik menfaatleri vardır. Bu her zaman böyle olmuştur, bundan sonra da olacaktır. Güney Kafkasya bölgesinde güvenliği tehdit eden

¹Zbigniew Brzezinski. *Büyük Satranç Tahtası*, İstanbul: Sabah kitapları, 1998, s. 40.

²Ibid

devlet Ermenistan, adaleti kurmaya çalışan ve kendi hak işi uğruna mücadele eden taraf ise Azerbaycan'dır. Fakat bu meselede jeopolitik çıkarlarını her zaman ön planda tutan büyük güçler geleneksel olarak adil tutum değil, çifte standartlar politikasını yürütmüşlerdir. Kuşkusuz, bunun çeşitli nedenleri vardır.

Siyasi tarihte “güçlü devlet” ve onun temsil ettiği “büyük siyaset” gerçeği vardır. Devletler arasında barışı korumayı ilke edinen bütün düzenler her zaman jeopolitika karşısında yenilgiye uğramışlardır. Tarihin çeşitli dönemlerinde güçlü devletlerin belirlediği büyük siyasetle jeopolitik menfaatler her zaman ön planda tutulmuş, dünya güç merkezleri arasında paylaşılmaya çalışılmıştır. Uluslararası ilişkileri düzenleyen sistem olmadığından çıkarlar yeniden çatışmış ve her devlet kendi üstünlüğünü göstermeye çalışmıştır. 60 seneyi aşkın bir süredir uluslararası ilişkiler tarihinde tüm dünya halklarının beraberliği, devletlerin içişlerine müdahaleye son verilmesi, toprak bütünlüğüne saygı, sorunların barış yolu ile çözülmesi gibi ve s. ilklere dayanarak oluşturulan bir kurum olarak BM faaliyet gösterse de, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan devletler – ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa – kendileri bile dünyanın istenilen bölgesine BM gibi büyük bir kurumun izni olmadan istediği sayıda asker gönderebilir veya orada savaş başlatmak iktidarında olduğunu gösterebilirler. Kuşkusuz, büyük güçlerin bu yolda attıkları adımlar liberal değerlere uygun olmayıp, ülkelerin içişlerine müdahale edilmiş, insan hakları ve devletlerin toprak bütünlüğü bozulmuştur.

Dünya düzenini uluslararası hukuk ve kurumlar değil, kilit jeopolitik aktörlerin güç potansiyellerinin oranı belirlemektedir. Varılan tespitlere binaen, BM Güvenlik Konseyi'nin çatışmaların ve sorunların çözümü için gereken siyasi iradeye sahip olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda BM'in misyonuna yönelik şüpheler oluşmakta ve onun hiçbir işe yaramayan, faydasız bir kurum olduğu yönünde haklı eleştiriler meydana gelmektedir. Gerçek şu ki, BM Güvenlik Konseyi üyelerinin kafası dünya gücü olma yolunda mücadele üzerine yoğunlaşmıştır. ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin uluslararası hukuka uyması gereken devletlere örnek olma yerine kendileri onu ihlal etmektedirler. Görünen o ki, dünyada uluslararası hukuk çerçevesinde süpergüçlere baskı yapabilecek, onları etki altına alabilecek uluslararası bir organizasyon mevcut değil. Böyle bir durumda başta BM olmakla, uluslararası kurumların faaliyeti ve varlığına yönelik haklı olarak beyinlerde şöyle bir düşünce oluşmaktadır: ***Uluslararası kurumlar ve organizasyonlar büyük güçlere kendi çıkarları ve yaptıkları cinayetlerin üzerini kapatmak, gerektiğinde ona hukuki kılıf giydirmek için oluşturulan sahte ve oyuncak kurumlardır.***

Eğer dünyanın sorunlu bölgelerinde, özellikle jeopolitik çıkarların çatıştığı alanlarda yaşanan olaylar ve yapılan cinayetler uluslararası organizasyonlar tarafından örtbas edilecekse, o zaman hangi adalet ve uluslararası hukuktan bahsedilebilir?

Dünyanın bir çok ülkesinde ajitasyonların, oyunların, iğtişaların ve savaşların sonu gözüküyor. Aynı durumu Güney Kafkasya'da da gözlemlemek mümkündür. Nitekim Gürcistan'ın toprak bütünlüğü bozulmuş, Ermenistan ile Azerbaycan arasında sorunlar ve sıcak çatışmalar yaşanmış, Ermenistan gibi bir devlet bizzat kendilerini liberal ve demokratik olarak nitelendiren büyük devletlerin aktif yardımı (hem ekonomik hem de askeri yardımı) sayesinde kendisinden güçlü olan Azerbaycan topraklarının %20'ni işgal etmişti. Genel olarak 1990'lardan günümüze kadar Güney Kafkasya da dahil olmakla ekser Post-Sovyet ülkelerinde yaşanan ve yaşanmakta olan gelişmeler, trajik olaylar, aynı zamanda Rusya'nın jeopolitik öncelikleri analiz edildiğinde çok önemli hususlar ortaya çıkmaktadır: **Rusya, kendisine karşı çıkan devletlerin toprak bütünlüğünü ihlal veya tehdit etmiştir.**

Avrasyacı fikirleriyle öne çıkan ünlü Rus siyaset bilimci ve stratejist Prof. Dr. Aleksandr Dugin, Post-Sovyet ülkeleri ile Rusya arasındaki ilişkilerin perspektiflerini, Rusya'ya karşı çıkan devletlerin akıbetini veya olabilecekleri şöyle değerlendirmektedir: *“Her hangi bir eski Sovyet ülkesinin toprak bütünlüğünün garantörü Rusya'yla ilişkileridir. Eski Sovyetlerde hangi ülkenin Rusya'yla ilişkisi iyiyse, onun toprak bütünlüğü de sağlanmış oluyor. Eğer ilişkiler kötüyse, o*

zaman o ülke veya ülkelerin toprak bütünlüğü ihlal ediliyor... Gürcistan, Ukrayna, Moldova gibi Rusya'yla kötü ilişkiler sürdüren ülkelerin egemenliği artık ihlal edilmiştir... ”³

Bu durum “güçlü devlet” ve onun temsil ettiği “büyük siyaset” gerçeği varlığını bir daha yansıtmaktadır. Nitekim, Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ çatışmasında da Rusya’nın “büyük siyaset gerçeği”ni görmek mümkündür.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorununda Çatışan Tarafların Tutumu, BM Güvenlik Konseyi’nin Kararları ve AGİT’in Minsk Grubu’nun Faaliyeti

Yaklaşık 30 senedir, çözüm yolları çıkmaza giren Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ çatışmasının ne zaman sonlandırılacağı belirsizliğini son dönemlere kadar korumaktaydı. Öncelikle her iki ülkede karşılıklı olarak birbirilerine asla bir araya gelemeyecek düşman gözüyle bakılmaktaydı. Keza durum bu gün de değişmemiştir. Ermenistan tarafı resmi düzeyde yapılan bütün konferans ve uluslararası toplantılarda Azerbaycan tarafına yönelik çeşitli ithamlarda bulunmuş ve onu eski Ermeni topraklarına sahiplenmeleri iddiasıyla suçlamıştır. Azerbaycan tarafı da aynı tepkiyi göstererek karşı tarafı suçlamış, Ermenilerin işgal ettikleri topraklardan çekilmeleri ve yaptıkları katliamlar dolayısıyla yargılanmaları gerektiği konusunda şikayette ve taleplerde bulunmuştur. Bu sebepten Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ çatışmasının çözümü yolunda en büyük engellerden biri her iki tarafın Dağlık Karabağ’a diğer taraftan önce geldiğini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru olduğunu iddia etmeleri olmuştur. Halbuki belgeler Ermenilerin bölgeye günümüzdeki Dağlık Karabağ sorununa da sebebiyet teşkil eden 1828 tarihli Türkmençay antlaşmasının XV. maddesi gereğince Ruslar tarafından göçürüldüklerini onaylamaktadır. Fakat konuya tarihi gerçekler ışığında bakılırsa, Ermenilerin Dağlık Karabağ’a Azerbaycan Türklerinin kendilerinden sonra geldiklerini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru olduğunu iddia etmelerinin hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Sorunun tarihi bilgiler esasında çözüleceği de gerçeği hiçbir şekilde yansıtmaz. Zaten Ermenistan’ın bütün devlet başkanları “hedeflerinin hiçbir zaman Dağlık Karabağ’ı Azerbaycan yönetimine bırakmak olmadığını” net bir şekilde ifade etmişlerdir. Böyle bir durumda çatışan taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olamayacağı ve barışın sağlanamayacağı kanaati oluşmuştur. AGİT’in Minsk Grubu’nun girişimiyle çözüm bulunma çabalarına hız verilse de, 26 yıl süren barış görüşmeleri beklentileri karşılayamamış ve hiçbir sonuç vermemiştir. Çünkü öneriler ya çatışan taraflarca kabul görmemiş ya da taraflardan biri önerilere sıcak baksa da, diğer taraf kendisi açısından tamamen olumsuz karşılamıştır. Çatışma ile ilgili, haklı veya haksız tarafın belirlenmesi konusunda devletlerin ve uluslararası kurumların da tutumu gerçekçi olmamıştır. Süreç içerisinde Ermeni birliklerinin işgal ettikleri bölgelerden geri çekilmelerine yönelik bazı BM Güvenlik Konseyi kararları alınmıştır. Bunlar: **822** sayılı 30 Nisan 1993 tarihli, **853** sayılı 29 Temmuz 1993 tarihli, **874** sayılı 14 Ekim 1993 tarihli ve **884** sayılı 11 Kasım 1993 tarihli kararlardır. Bu kararlarda işgalci güçlerin işgal edilen bölgelerden çekilmesi talebinde bulunulmasına ve kararın yürürlüğe girmesine rağmen Ermenistan tarafı bu kararları ihlal etmiştir.

Arabuluculuk misyonunu yüklenen Minsk Grubu’nun eşbaşkanları ise çatışma konusunda kesin tutumlarını ve işgal faktörünü belirtmekten çekinmişlerdir. Bu tür yaklaşımın ve kurumun mekik diplomasisinin iflası Azerbaycan’da haklı olarak AGİT’in Minsk Grubu’nun faaliyetine olan güvenini tamamen kaybetmesine neden oldu. Bilindiği üzere, AGİT’in Minsk Grubu eşbaşkan üyelerinin her biri ayrı küresel güç merkezlerini temsil etmektedir. Bu ülkeler işgalci taraf üzerinde baskı yapmak için jeopolitik nüfuza sahiptirler. Fakat asıl sorun büyük güçlerin çatışmayı çözme yetenekleri değil, onların politik iradelerinden kaynaklanmaktadır. AGİT’in Minsk Grubu eşbaşkanları çatışmanın daha da körüklenmesini önlemek için Azerbaycan ve Ermenistan’a seferler gerçekleştirmekteydiler. Bu şekilde onlar çatışmanın çözüm yolları üzerine

³“Rusya’ya karşı gelenlerin toprak bütünlüğü ihlal ediliyor – Gürcistan, Ukrayna, Moldova...” – Aleksandr Dugin. <https://yenicag.info/rusyaya-karsi-gelenlerin-toprak-butunlugu-ihlal-ediliyor-gurcistan-ukrayna-moldova-aleksandr-dugin/embed>

değil, daha çok yönetilmesine kafa yormaktaydılar. Bu nedenle Azerbaycan'da hem resmi düzeyde, hem de kamuoyunda eşbaşkanların her iki ülkeye seferleri haklı olarak “**turistik sefer**” şeklinde değerlendirildi. Bunu koz olarak elinde tutan Ermenistan, mevcut statükonun devamına çalışmış ve sorunun çözüme kavuşmasında isteksiz bir tutum sergilemiştir.

Dağlık Karabağ Sorununda Rusya'nın Jeopolitik Öncelikleri

Sorunun günümüze kadar çözüme kavuşamamasında asıl önemli etken Rusya faktörü olmuştur. Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ çatışması Rusya'nın jeopolitik öncelikleri ve çıkarları çerçevesinde farklı bir konuma sahiptir. Rusya, uzun süredir Ermenistan'ı desteklemektedir. Hâlbuki AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak bu devletin asıl görevi her iki devlet arasında kalıcı ve adaletli bir barışın egemen olmasına çalışmaktır. Belirtilmesi gereken hususlardan biri AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak Rusya, kendisini çatışma yörüngesine dahil ettirmekle sorunun anahtarının bizzat kendi elinde olduğunu bir daha beyan etmiştir.

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın kendi sınırları içerisinde Rus askeri üslerini kabule yanaşmayarak Moskova'nın taleplerini reddetmesi ile “güven vermeyen ülke” konumuna gelmesi üzerine Rusya, Dağlık Karabağ çatışmasındaki pozisyonunu kötüye kullanarak Ermenistan'daki askeri varlığını yasallaştırmış ve Azerbaycan'a siyasi baskı uygulamıştır. AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak Rusya'nın bu adımı onun arabulucu misyonu için kabul edilemez. O, hem çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmakta, diğer taraftan da Ermenistan'ı silahlandırmaktaydı. Moskova'nın Ermenistan'ın silah ithalatındaki payı %96'dır.⁴ Bu durum Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkmasından günümüze kadar Rusya'nın oynadığı rolü gözler önüne sermektedir. Fakat Rusya bu adımı atmakla sırf Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü olarak Ermenistan'la ilişkiler kurduğunu ve bunun AGİT'in Minsk Grubu'ndaki faaliyeti ile hiçbir bağlantısının olmadığını iddia etmiştir.

Rusya'nın AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak tarafsız davranması gerekirken Ermenistan'ı silahlandırması Karabağ sorununun çözümünün Moskova'nın çıkarlarına uygun olmadığını göstermiştir. Aksi takdirde Rusya, Azerbaycan topraklarını işgal eden ve hatta savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği bir sırada Ermenistan'a çok sayıda silah ve cephane vermezdi. Bu hareket bölgede barışa hizmet etmemekle birlikte Güney Kafkasya'da gerginliğin artması ve istikrarın bozulmasına da ortam yarattı.

Özellikle 2-5 Nisan 2016 tarihli “Dört Gün Savaşı”ndan sonra askeri dengeyi koruma adına Rusya Ermenistan'a yeni silahlar – “İskender” operatif-taktik füzelerini verdi ve bunun yanı sıra Ermenistan'da ortak hava savunma sistemlerini de kurdu.⁵ Hatta Ermenistan 21 Eylül 2016'da bağımsızlığının 25. yıldönümüne adanan askeri geçit töreninde Rus silahları olan “İskender” operatif-taktik füze sistemlerini, “Smerç” reaktif yayılım ateşi sistemlerini, “İnfauna” radyoelektron mücadele sistemini, “Toçka – U” ve “Elbrus” (R-17 balistik füzeleriyle) taktik füze sistemlerini ve diğer askeri silah çeşitlerini gösterdi.⁶ Aslında Rusya, kendi üretimi olan “İskender” operatif-taktik füze sistemlerinin ve diğer füzelerin Erivan'da gösterilmesine izin vererek aslında kendi silahlarının dünyaya tanıtımını yapmak istiyordu. Ermeniler de bundan faydalanarak Azerbaycan'a yönelik olası savaşta zafer kazanacaklarını beyan ediyorlardı. Üstelik, tüm Ermeni analistleri, politikacıları ve memurları savaştan bahsediyorlardı.⁷

⁴ Paul Holtom v.d. “Trends in International Arms Transfers 2011”, SIPRI, March 2012, <http://books.spri.org/files/FS/SIPRIFS1203.pdf>, erişim tarihi: 13.09.2012.

⁵ Sebastien Roblin, “This is the armas race from hell (and Russia is adding fuel to the fire)”. <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-arms-race-hell-russia-adding-fuel-the-fire-18475>.

⁶ Ermənistan “İsgəndər-M” raketlərini və “Smerç”ləri ilk dəfə nümayiş etdirdi. <http://anaxeber.az/files/25382-ermənistan-sgender-m-raketlerini-ve-smerchleri-ilk-defe-numayish-etdirdi.html>

⁷Экс-министр: Поставки “Искандеров” остудят горячие головы в Баку / “EADaily”, 23 Eylül 2016.

“İskender” operatif-taktik füze sistemleri Rusya’nın NATO ve ABD’ye yönelik dengeleyici unsur özelliği taşıyan bir silah olarak nitelendirilebilir. Bu füzelerin Rus arsenalinde yer alan en etkin silah olduğu, 7 metre çapında kesinlik ve hedefe erişebildiği, ciddi hasar potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir. Fakat bu sistemlerin Ermenistan’da yerleştirilmesi adigeçen devlete gösterilen desteğin de açık şekilde teyit edilmesi olarak yorumlanabilir. Fakat İskender füzelerinin Ermenistan’da bulunması bu devleti Rusya’nın bölgesel askeri yapılanması haline getirdi.⁸ Azerbaycan da bu silahlanmaya cevap olarak, İsrail ve Pakistan ile askeri işbirliğini daha da genişlendirdi ve kısa süre içerisinde resmi düzeyde silah aldıklarını belirtti.⁹ Her ne kadar Rusya bu silahlanmanın Azerbaycan’a karşı yönelmediğini belirtse de, ortada değişmeyen bir hakikat vardı ki, bu da Ermenistan’ın güçlü şekilde silahlandırılmasıydı. Azerbaycan’ın da Rusya’dan silah aldığı bir gerçektir. Bu yönüyle Rusya Ermenistan’ın güvenliğine katkı yapmadı, aksine, Rus silahlarının önemli tedarikçilerinden Azerbaycan ile silahlanma yarışını da artırdı. Böyle bir rekabette çatışma tarafları ister-istemez silah tedarikçisi olan devletlerin “müşteri”sine dönüşür ki, bu da başta Rusya olmakla silah ticaretinde önemli rol oynayan güçler için etkin bir faktördür. Böyle bir durumda Güney Kafkasya’da istikrarın sağlanması ve Ermenistan’la Azerbaycan arasında yaşanan sorunun çözüme kavuşması Rusya açısından arzu edilen olmamıştır. Sonuç olarak, Rusya’nın Güney Kafkasya’da Ermenistan’a önemli ölçüde askeri yardımda bulunması, bu ülkenin işgalci ordusunu silahlandırması Ermenistan’ın siyasi yönetimini Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollardan çözüme kavuşturulmasından uzaklaştırmış ve müzakerelerde yapıcı davranmaktan kaçınmaya teşvik etmiştir. Genel olarak Güney Kafkasya’da sorun ve çatışmaların tamamen çözüme kavuşturulması, bölgede kalıcı barışın olması Rusya’nın bölgesel güvenlik politikasının uzunsürelili çıkarlarıyla kesinlikle örtüşmemektedir. Bu nedenle Dağlık Karabağ sorunu Ermenistan ve Azerbaycan’ı baskı altında tutmak için Rusya’nın elinde bulundurduğu ciddi bir araç olmuştur. Böylece, çatışmanın hukuki ve politik çözümü sınırlı olduğundan sadece bir yol kalıyordu: ***Azerbaycan, işgal altında tutulan topraklarını geri alması için uygun stratejik ortamı beklemek zorundaydı.***

Nitekim, Paşinyan bu stratejik ortamın habercisi oldu. O, kendi yönetimi altında Ermenistan’ı eksen değişikliğine götürürken, diğer taraftan da Azerbaycan’a yönelik yeni bir macera hevesiyle saldırgan adımlar attı. 8 Mayıs 2018 tarihinde “Kadife Devrim” sonucunda iktidara gelen Nikol Paşinyan’ın yönetimi altında Ermenistan hükümetinin Batı yönlü politika yürütmesiyle, Rusya Erivan’ın yeni imajından rahatsızlık duymaya başladı. Bu sebepten savaşın başlamasıyla çatışmaya geçici olarak sessiz kalmaya üstünlük verdi ve Ermenistan’ı Azerbaycan’la baş-baş bırakta. Batı ile ilişkilerinde kendi demokrat kimliğini ön plana çıkararak işbirliği geliştirmeye çalışan ve dolaylı olarak Rusya’dan uzaklaştığı sinyalini veren Başbakan Nikol Paşinyan her defasında Ermenistan’ın Batı’ya doğru eğilimini açık bir şekilde gösteriyordu. Paşinyan, yeni Ermenistan’ın “yozlaşmış yönetim sistemleri” ile özdeşleşen Rusya’nın yakın çevresi ile değil, Batı ve genel olarak demokratik toplumlarla ortak değerler paylaştığına inanıyordu.¹⁰ Fakat onun “Ermeni Kadife Devrimi”, “Halk devrimi” şeklinde söylemleri Moskova’yı rahatsız ediyordu. “Kadife Devrimi”, “Renkli Devrim” ya da “Bahar” gibi söylemler Rusya’nın desteklediği otokrat yöneticilere karşı yapılan ayaklanmalar için kullanılmaktadır, Batı ise bu halk ayaklanmalarına destek vermiştir. Sonuç itibarıyla Ermenistan’ın böyle bir eksen değişikliğine sürüklenmesi karşısında Rusya savaşta Ermenistan’ı kendi haline bıraktı.

⁸ Aslan Yavuz Şir, “Rüşvet mi? Yeni bir sorun mu? Ermenistan’ın İskender füzeleri”. <http://avim.org.tr/tr/Yorum/rusvet-mi-yeni-bir-sorun-mu-ermenistan-in-yeni-iskender-fuzeleri>.

⁹ Bakıdan İrevana gözdağı, Kremlə mesaj. http://pia.az/_Bakidan_Irevana_gozdagi,-173199-xeber.html#.WFegCtJ97cs; Elxan Şahinoğlu, “Netanyahunun Bakı səfəri və Tehranın “böyük şeytan” gedişi”. http://pia.az/_Netanyahunun_Baki_seferi_-173081-xeber.html#.WFefHNJ97cs.

¹⁰ Dinmuhammed Ametbek, “Nikol Paşinyan’ın Çok Taraflı Dış Politikası”, <https://ankasam.org/nikol-pasinyanin-cok-taraflı-dis-politikasi/>, erişim tarihi: 09.12.2020.

Ermenistn-Azerbaycan İlişkilerinde Tırmanan Gerginlik ve İkinci Karabağ Savaşı'nın Patlak Vermesi

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün bozulması ve işgalin gerçekleşmesiyle 1990'lı yılların başlarından 2010 ve de 2020'lere kadar Ermenistan'ın Rusya ile ittifak kurarak Azerbaycan'a ve de Türkiye'ye karşı bölgede tesis etmeye çalıştığı güç dengesi Azerbaycan'ı askeri bir harekate başvurma hususunda dikkatli davranmaya itmekteydi. Çatışmanın politik ve hukuki çerçevede çözümü sınırlı idi. Ermenistan, hem uluslararası organizasyonların, hem AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanlarının, hem de diğer devletlerin çatışma konusunda tutumlarından faydalanarak sorunun gerçek çözüme kavuşmasına engel olmuş, ayrıca ateşkes durumunu her defasında ihlal etmiştir. Azerbaycan ise, işgal altında tutulan topraklarını geri alması için uygun “stratejik ortam”ı beklemek zorunda kalmıştır.

Son dönemlere kadar Ermenistan tarafı **Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü – Collective Security Treaty Organization (KGAÖ)**'nün Azerbaycan'ın işgal altında tutulan Dağlık Karabağ ve 7 bölgeyi kurtarmak çabalarını önleyeceğini düşünüyordu. Kendi kanaatine, örgüt Ermenistan'ın güvenliğinin garantörüdür. Fakat 2016 yılı Nisan ayı başlarında Azerbaycan'la Ermenistan arasında çatışmalar tırmandığı zaman KGAÖ üyelerinden hiçbiri Ermenistan'a açık destekte bulunmadı. Aksine, KGAÖ ve Avrasya Ekonomi Birliği'nin iki üyesi olan Belarus ve Kazakistan Azerbaycan'ın tutumunu açık şekilde savundu ve bu durum Ermenistan'da hayal kırıklığı yarattı. Ermenistan'ın örgütün üyesi olmasına rağmen bu devletlerden destek alamamasının nedeni kuşkusuz KGAÖ'nün diğer üyeleriyle birlikte aynı hukuka sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Ermenistan, örgüte üye olan devletler tarafından Rusya'nın Güney Kafasya'daki ileri karakolu olarak görülmektedir. Bu yüzden Erivan'ın örgütte siyasi etkisi bulunmamaktadır. Genel olarak Rusya, Ermenistan tarafından ona yöneltilmiş tüm eleştirilere rağmen bu devletin kendi etki alanından uzaklaşamayacağından da son derece emindir.

“Dört Gün Savaşı”nda Rusya Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaşa derhal müdahale ederek durumu kontrolü altına aldı ve durum eski mecrasına dönmüş oldu. Fakat 2-5 Nisan 2016'da gerçekleşen savaş, Karabağ çatışmasının dondurulmuş olmadığını da ortaya koydu. Ermenistan durumun sürekli bu şekilde devam edeceğini düşünerek yeniden provokasyonlara başladı, destek umduğu devletlerden adeta ilham alarak 12 Temmuz 2020'de yeni bir provokasyona başvurarak Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine saldırdı. Karabağ bölgesinden uzakta olan ve önemli enerji hatlarının geçtiği Tovuz bölgesine saldırmakta esas hedef, stratejik öneme sahip yükseklikleri ele geçirmek ve bölgeden geçen enerji, demiryolu ve karayolu hatlarını ateş altına almaktı. Bölgeden enerji hatlarının geçtiği de dikkate alınırsa, bu saldırının yalnız Azerbaycan'a yapıldığını düşünmek yanlış olur. Bu saldırıyla bölgeden geçen enerji hatlarının ateş altına alınması, Türkiye'ye daha fazla baskı kurulması isteniyordu. Eğer Ermenistan'ın niyeti sadece Azerbaycan'a saldırmak olsaydı, asıl tercih Karabağ bölgesi olacaktı. Türkiye, Ermenistan'ın bu hamlesine karşı “*tüm gücümüzle Azerbaycan'ın yanında durmaya hazırız*” mesajı vererek iradesini ortaya koydu.

Bu çatışmanın Rusya ve Fransa tarafından tahrik edildiğine dair çeşitli görüşler vardır.¹¹ Arka planda bu devletlerin olduğuna dair fikirler olsa da, Paşinyan hükümetinin mutlak şekilde büyük devletlerin desteğini alacağını hesaba katarak ve buna inanarak “yeni savaş ve yeni topraklar” tezisinden yola çıktığı ve bu tür saldırı hareketini başlattığı da gözardı edilmemelidir. Zira kendisini büyük güçlerin Güney Kafasya'daki jeopolitik çıkarlarının uygulayıcısı olarak gören Ermenistan her ne olursa olsun, daim destekleneceğini umut ediyordu. Ermenistan'ın yeni topraklar iddiası ve buna dayanarak başlattığı saldırılar, aynı zamanda Azerbaycan'ın işgal altında bulunan bölgelerin kurtarılması yönünde kararlılığı da “ani savaş”ın patlak vereceğinin bir işareti oldu. Her zaman destekleneceğini umut eden Ermenistan, sınır hattını ihlal etti. Ermenistan

¹¹Mehmet Koçak, “Ermeni saldırılarının arkasında kimler var?” <https://hyetert.org/2020/07/29/ermeni-saldirilarinin-arkasinda-kimler-var/>, erişim tarihi: 20.07.2020; Suinbay Suyundikov, “Ermeni Saldırıların Arka Planı ve Türk Dünyası”. <https://www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/ermeni-saldirisinin-arka-planı-ve-turk-dunyasi>

Başbakanı Nikol Paşinyan'ın **“Karabağ Ermenistan'dır ve nokta”** şeklinde son derece kendinden emin ve uluslararası hukuka zıt olan resmi açıklaması, yeni toprakların elde edilmesi düşüncesi ve yeni bir macera hevesiyle attığı adımlar Azerbaycan açısından beklenen stratejik ortamın habercisine dönüştü. Hâlbuki Paşinyan'a kadar Ermenistan yöneticileri ve resmi kaynakları, dünyaya çatışmanın asıl tarafları olarak “Azerbaycan ve Dağlık Karabağ”ı gösteriyor ve çatışmanın Azerbaycan'la Dağlık Karabağ arasında olduğunu öne sürüyorlardı. Onlar güya Ermenistan tarafının müzakere sürecinde yapıcı olmak istediklerini belirtmekteydiler. Hatta dünya birliğine Dağlık Karabağ Ermenilerinin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemeleri gerektiği, “self-determination” ilkesini istedikleri, hiçbir toprak iddialarının olmadığı şeklinde açıklamalarda bulunuyorlardı. Elbette, bunların yalnız açıklamalardan ibaret olduğu, gerçekte saldırgan tarafın Ermenistan olduğu aşıkardı. Eğer Ermenistan müzakere sürecinde Dağlık Karabağ'ı bağımsız devlet olarak tanısaydı, bu durum Erivan'ın müzakerelerden çekilmesi ve Azerbaycan'a savaş açması anlamına gelirdi. Fakat Paşinyan, resmi şekilde bütün dünyaya **“Karabağ Ermenistan'dır ve nokta”** açıklaması ile aslında Ermenistan'ın itiraf içerikli işgalci politikasını ortaya koydu ve açık şekilde dünyaya nasıl bir devlet olduğunu göstermiş oldu.

Ermenistan'ın 27 Eylül 2020 tarihli sınır ihlali ve işgalci tavrı “ani savaş”ın başlangıcı idi. Azerbaycan'da hem resmi düzeyde, hem de halkta artan toprakların geri alınması ve kurtarılması isteği de Ermenistan'ın saldırılarının karşılıksız kalmamasını sağladı. Sonuçta Azerbaycan tarafı meşru müdafaa hukukuna dayanarak stratejik bölgeleri ve yükseklikleri ele geçirdi, işgal altındaki topraklarının büyük bir kısmını kurtardı. Büyük güçlerin ve uluslararası organizasyonların geleneksel bir tutum sergileyerek, savaşın derhal durdurulması ve barış müzakerelerine başlanması gerektiğini bildirmelerine rağmen Türkiye, Pakistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ukrayna, İsrail ve birkaç devlet Azerbaycan'ın yanında olduklarını gösterdiler.

Ermeni Provokasyonları ve Fransa'nın Tutumu

“Karabağ Ermenistan'dır ve nokta” açıklamasını yapan, tarihi Türk toprağı olan Şuşa'da halay çeken, işgal edilmiş topraklara başka ülkelerden Ermenileri getirtip yerleştiren ve teröristler barındıran Paşinyan, savaş sırasında adeta mazlum duruma düşerek dünya liderlerinden yardım çağrısında bulundu. Çünkü Ermenilerin toprak ve insan kaybı nedeniyle kendisini affetmeyeceklerini çok iyi biliyordu. Paşinyan, içinde bulunduğu durum karşısında geleneksel Ermeni psikolojisinden yola çıkarak Azerbaycan'da güya Suriye'den getirtilen paralı askerlerin, özellikle cihatçıların olduğuna dair sahte haberler yaymaya çalıştı. Elbette, dünya çapında provakasyon içerikli bu tür haberleri ortaya atmakla Ermenistan tarafı Hristiyan ülkelerin, özellikle büyük güçlerin dikkatini çekmeye ve Azerbaycan'a yönelik Haçlı seferi başlatmasını sağlamaya çalıştı. Nitekim, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, **“Dağlık Karabağ'da Suriyeli cihatçılar meselesi ‘oyunu değiştiren’ çok ciddi bir gerçek”** ifadesini kullanarak konunun Avrupa Konseyi'nin gündemine alınması gerektiğini dile getirdi.¹² Halbuki Irak ve Suriye'den PKK'lı teröristlerin Ermenistan'a getirilmesi ve işgal altındaki Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi, ASALA gibi Ermeni teröristlerinin bölgedeki faaliyetlerine yönelik bilgiler mevcuttur.¹³ Fakat Fransa ve diğer bazı devletler nedense Ermenistan'ın terörist örgütleriyle sıkı işbirliğini görmezden geldiler ve gelmektedirler.

¹² Fransa Cumhurbaşkanı Macron: cihatçılar Gaziantep üzerinden Karabağ'a gitti, elimizde kanıtlar var. <https://tr.euronews.com/2020/10/01/fransa-cumhurbaskan-macron-cihatc-lar-gaziantep-uzerinden-karabag-a-gitti-elimizde-kan-tla>

¹³ Ermenistan PKK'lı teröristleri Azerbaycan cephe hattında kullanıyor. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistan-pkkli-teroristleri-azerbaycan-cephe-hattinda-kullaniyor-518306.html>, erişim tarihi: 08.10.2020; Gazeta.ru: Зачем Ереван затеял интриги на Ближнем Востоке, начав игру «не своей лиге»? <https://1news.az/news/gazeta-ru-zachem-erevan-zateyal-intrigi-na-blizhнем-vostoke-nachav-igrune-v-svoey-lige>, erişim tarihi: 08.10.2020.

Bunun yanısıra, Ermenistan, Türkiye Silahlı Güçlerinin de savaşa katılması yönünde sahte haberler ortaya atarak ayrı-ayrı ülkelerin medya araçlarında bu yalanları gündeme getirerek büyük güçlerden destek almaya çalıştı. Fakat Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev çeşitli ülkelerin devlet televizyonlarına cihatçılar, paralı askerler ve Türkiye'nin savaşa katılması ile ilgili provokatif iddialara yönelik ciddi kanıtlarla açıklama yaparak, bu iddiaları ortaya atanları ağır şekilde eleştirdi.

Bu savaşta AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanlarından olan Fransa'nın tutumu oldukça dikkat çekmiştir. Arabuluculuk misyonunu yüklenen ve tarafsız davranması gereken Fransa, tarafsızlığını tamamen bir tarafa bırakarak net bir şekilde Ermenistan'ı desteklemiştir. Tamamen subjektif değerlendirmelerimize göre, Fransa'nın Azerbaycan karşısında Ermenistan'ı desteklemesinin en önemli sebeplerinden biri Türkiye ile Ortadoğu, Akdeniz ve Afrika'da jeopolitik çıkar çatışması içerisinde olmasıdır. Türkiye'nin Suriye hareketinin karşısında olan Fransa Akdeniz ve Libya meselesinde de bu tavrını sürdürdü. Fransa'nın Akdeniz'deki faaliyetleri çok eskiye dayanıyor. Fransa günümüzde de Libya üzerindeki emellerini gerçekleştirmeyi ve Akdeniz'deki güç mücadelesinde söz sahibi olmayı amaçlıyor. Akdeniz'deki projelerde desteklenmeyen ve Ortadoğu'dan dışlanmaya başlayan Fransa Libya politikasının önünde de en büyük engel olarak Türkiye'yi görüyor. Akdeniz'de Türk ve Fransız donanmalarına ait iki geminin karşı karşıya gelmesi iki ülke arasındaki gerilimin tırmanmasına sebep olmuştu. Kıbrıs açıklarındaki doğalgaz arama çalışmaları da NATO üyesi olan Türkiye ve Fransa'yı karşı karşıya getirmektedir. Ada açıklarında keşfedilen dev doğalgaz yataklarının çıkartılmasına Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) dahil edilmemişti. Bunun üzerine Türkiye Libya'yla deniz yetki alanı mutabakatı yaparak Doğu Akdeniz'de sondaj faaliyetlerine başladı. Bu durum ise Ankara ile Atina arasındaki tansiyonu artırdı ve Fransa bu süreçte de Yunanistan'ın yanında yer aldı. İkinci Karabağ savaşı başladığında Fransa ilk olarak çatışmaların durdurulması çağrısında bulundu ve Türkiye'nin Azerbaycan'ı Karabağ'ı ele geçirmeye teşvik eden hareketlerinden son derece kaygılı olduğunu açıkladı. Fransa'nın bu açıklamasında ülkesindeki Ermeni diasporasının etkisi olsa da, bu tepkinin asıl nedeni Fransa'nın Libya ve Doğu Akdeniz'de Türkiye ile girdiği mücadeledir.¹⁴

Türkiye ve Fransa arasındaki Libya krizini etraflı bir şekilde anlayabilmek için konunun Libya özelinde değil, Afrika kıtası özelindeki siyasi mücadelenin bir parçası olduğu gerçeğini görmek gerekiyor. Aslında Libya'daki mücadele Türkiye ve Fransa arasındaki mücadeledeki buzdağın görünen kısmıdır ve bu, Fransa ve Türkiye arasındaki Afrika özelindeki siyasi rekabeti tam anlamıyla tasvir etmektedir. Buzdağın görünmeyen tarafında ise, Türkiye tarafından yürütülen Afrika politikasının Fransa'nın stratejik çıkarları ile çatışması yatmaktadır. Afrika kıtasının Fransa için büyük siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal önemi vardır. XIX. yüzyılda Rusya ve İngiltere arasında Asya'nın hakimiyeti için süre gelmiş olan rekabeti ifade eden "Great Game – Büyük Oyun" mücadelesinin bir başka biçimi, Afrika'ya hakim olmak isteyen dönemin güçlü devletleri olan Fransa, İngiltere ve Almanya arasında sürmekteydi.¹⁵ Afrika'nın paylaşımında bir dönüm noktası teşkil eden ve 1885 yılında Berlin'de yapılan milletlerarası konferansta imzalanan "Berlin Genel Senedi" ile Fransa Afrika'nın en önemli sömürgeci güçlerinden biri haline gelmiştir.¹⁶ Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada esen dekolonizasyon rüzgarı kendisini Afrika kıtasında da hissettirse de ve sömürge topraklarının önemli bir bölümü bağımsızlıklarına kavuşsa da, Fransa egemen olduğu topraklardaki siyasi, kültürel ve ekonomik nüfusunu kaybetmek istememiş, bilakis etkisini daha güçlendirmiştir. Fransa 1961'den beri 14 Afrika ülkesinin ulusal rezervlerini elinde tutuyor: **Benin, Burkina Faso, Gine-**

¹⁴Okan Yeşilot, "Fransa-Türkiye İlişkilerinde Dağlık Karabağ Gerginliği". <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/fransa-turkiye-iliskilerinde-daglik-karabag-gerginligi/2061558>

¹⁵Cemil Ömer Kızıllan, "Afrika Ekseninde Türkiye-Fransa İlişkileri". <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/afrika-ekseninde-turkiye-fransa-i-liskileri>

¹⁶Fahir Armaoğlu. 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi, 1997, s. 420.

Bissau, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal, Togo, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo-Brazzaville, Ekvator Ginesi ve Gabon.¹⁷

Afrika ülkeleri ulusal para rezervlerini Fransa Merkez Bankası'na yatırmak durumundadır. Fransız hazinesi Afrika'dan yıllık bazda yaklaşık 500 milyar dolar kazanç ve getiri elde etmektedir. Fransa bundan dolayı sömürgeci para sistemini bırakmak istemiyor. Bu sisteme karşı durmak isteyen Afrikalı liderler ya öldürüldüler ya da darbeye görevden uzaklaştırıldılar. İtaat edenler ise Fransa tarafından cömert bir şekilde ödüllendirilmektedir. Şimdi Fransa, eski imparatorluğun bu karanlık tarafına ışık tutmak isteyen herkesle savaşmak için her şeyi yapıyor. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın Afrika'daki Fransız sömürgeleri konusunda söyledikleri oldukça düşündürücüdür: ***“Eğer Afrika olmasaydı, Fransa güç sırasında 23. sıraya düşerdi”***. Nitekim, selefi François Mitterrand da 1957'de ***“Afrikasız bir Fransa'nın 21. yüzyılda hiçbir tarihi yoktur”***, – demişti.¹⁸

Günümüzde de Afrika ülkesi hala Fransa'ya sömürge borcunu ödemeye mecbur bırakılıyor. Bu adil olmayan sistemin Avrupa Birliği tarafından defalarca kınanmasına rağmen, Fransa, her yıl Afrika'dan yaklaşık 500 milyar dolar temin ettiği bu sömürge sistemi olmadan ayakta duramayacağı pekala aşikardır. Bu bağlamda Fransa, Afrika gibi tarihsel, kültürel, siyasi ve ekonomik bağlar ile kendisine bağlanmış olduğu bir bölgede Türkiye gibi farklı bir siyasi aktörün etki alanı yaratmasını çıkarlarına aykırı bulmaktadır. Görüldüğü gibi, Türkiye tarafından yürütülen Afrika politikası Fransa'nın stratejik çıkarları ile çatışmaktadır. Bu sebepten Türkiye destekli ve Türk medeniyetinin bir taşıyıcısı olan Azerbaycan karşısında Fransa açık şekilde Ermenistan'ı desteklemekten çekinmemiş, hatta sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin tanınması yönünde girişimlerde bile bulunmuştur.

“Demir Yumruk” operasyonu, Ateşkesler, İhlaller ve Jeopolitik Hamleler

1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasının üzerinden 26 yıl geçmesinin ardından siyasi konjonktürün oluşması ile Azerbaycan'ın misilleme olarak Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu bölgelerde ilerlemesi, uluslararası literatürde “dondurulmuş sorunlar” olarak tanımlanan Karabağ savaşının ezberini bozduğu ve kontrolü ele geçirdiği bir zamanda bölgedeki gerginlikte kilit bir aktör olan Rusya'nın pozisyonu merak konusu idi. Zira Rusya dönemsel olarak yaşanan çatışmalarda bir tarafın üstünlüğü eğer Moskova'nın genel politikalarının dışına taşmıyorsa veya taraflara kendi varlığının önemini hissettirmek istiyorsa buna izin veriyordu.¹⁹ Nitekim 2016 yılı Nisan ayında **“4 Gün Savaşı”**nda bunu gösterdi. 27 Eylül'de başlayan kritik savaşın 13. gününde ise tekrar müdahale etmeye çalışarak Ermenistan ve Azerbaycan Dışişleri bakanlarını Moskova'ya davet etti ve tarafları ateşkes konusunda uzlaştırdı. 10 Ekim'de insani gerekçelerle esirlerin ve cenazelerin değişimi amacıyla insani ateşkes ilan edildi.²⁰ Güney Kafkasya'yı kendi “arka bahçesi” olarak tanımlayan Rusya açısından ateşkesin sağlanması son derece zorunlu idi. Kendi nüfuzunu ortaya koyması ve çatışmada kilit öneme sahip olduğunu bir daha dünyaya göstermesi gerekiyordu. Fakat ateşkesin kalıcı olmayacağı açıktı. Toplantının üzerinden 24 saat (veya daha az) bile geçmeden Gence, Mingeçevir, Berde, Tarter, Goranboy, Ağdam ve s. gibi bölgelere Ermenistan topraklarından füzeler atıldı. Özellikle sivillerin hedef alındığı, çok sayıda kişinin öldüğü ve yaralandığı ikinci büyük kent olan Gence'nin vurulması Ermeni terörünün yeni bir tezahürü oldu. Bu durum Ermenistan'ın sivillere terör uygulayacak kadar zavallı duruma düştüğü

¹⁷Mustafa Efe, “Afrikada Fransa Kabusu – II: Sömürgecilik”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/afrika-da-fransa-kabusu-ii-yeni-somurgecilik/1726100>

¹⁸ Mavis Enyan, “South Africa to Build Nuclear Power for Security and Energy Purposes”. <https://thepeoplesnewsafrika.com>

¹⁹Araz Aslanlı, “Karabağ'da hiç kesilmeyen ateş ve Rusya”. <http://aljazeera.com.tr/gorus/karabagda-hic-kesilmeyen-ates-ve-rusya>, erişim tarihi: 04.04.2016.

²⁰ Azərbaycan, Rusiya və Ermənistanın XİN başçıları bəyanat qəbul ediblər. <https://report.az/dagliq-qarabag-munaqishesi/azerbaycan-ve-ermenistan-xin-bascilarinin-ucterefli-gorusu-basa-catdi/>, erişim tarihi: 11.10.2020.

şeklinde de nitelendirilebilir. Erivan'ın tek umudu bu saldırılara Bakü'nün Ermenistan topraklarında cevap vermesiyle Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü devreye sokmak olmuştur. Moskova KGAÖ üzerinden Ermenistan'a güvenlik garantisi vermiştir, ama resmi düzeyde bunun uluslararası toplum tarafından kabul edilen Azerbaycan'ın parçası olan Dağlık Karabağ'ı kapsamadığını belirtmiştir.²¹ Bu açıklamayla Ermenistan adeta yalnızlığa sürüklendi.

Tarafların uzlaştırılması konusunda sağlanan ateşkesin Ermenistan tarafından ihlal edilmesi aslında Putin'in ve Moskova'nın karizmasının çizilmesi şeklinde de algılanabilir. Ateşkesin ihlali Ermenistan'daki Amerika yanlısı durumu ortaya koydu. Zira resmi müttefiki olan Ermenistan, Moskova'nın rakiplerinin desteklediği bir isim olan Batı ve Soros destekli Paşinyan tarafından yönetilmektedir. Fakat Rusya'nın Kafkaslardaki en önemli dayanak ayağı ve resmi müttefiki olduğu için Ermenistan'dan vazgeçmesi de söz konusu değildir. Azerbaycan da 1990'lı yıllardaki durumda değil, oldukça güçlü bir orduya ve gelişmiş silahlara sahiptir. Aynı zamanda Karabağ çatışması Dışişleri bakanları nezdinde çözümlenebilecek bir sorun da olmayıp, daha kapsamlı bir muhteva içermektedir. Zaten Azerbaycan Ermenistan'ın ateşkesi bozacağını hesaba katarak masaya oturdu. Fakat Ermenistan ateşkesi ihlal ederek sivillere saldırdı ve barış yolu ile toprakları geri vermeyeceğini göstermiş oldu. Özellikle Gence ve Mingeçevir'i hedef alan füze saldırısında aralarında çocukların da bulunduğu çok sayıda kişi hayatını kaybetti. Azerbaycan ordusu da ilerlemeye devam ederek, işgal altında bulunan topraklarını kurtarmaya devam etti. Savaş bölgesinde istediğini alamayan Ermenistan yeniden sivillere saldırmaya devam etti ve 17 Ekim'de gece saatlerinde Azerbaycan'ın Gence kentindeki sivilleri ortamen zilli balistik füzeyle uykudayken vurdu. Düzenlenen füze saldırısında çok sayıda sivil enkaz altında kaldı, yine aralarında çocukların olduğu çok sayıda insan yaşamını yitirdi, 40'tan fazla ev yıkıldı.²² AGİT'in Minsk Grubu'nun müdahale etmesi, özellikle Fransa'nın arabuluculuğu ile taraflar arasında 18 Ekim'de yerel saatle 00:00'dan itibaren ikinci defa yeni bir geçici ateşkes ilan edildi.²³ Fakat yeni bir geçici insani ateşkesin kabul edilmesine rağmen, üzerinden 2 dakika geçmeden Ermenistan ordusu bir kez daha anlaşmayı ihlal etti.

Ateşkesin her defasında ihlal edilmesi Ermenistan'ın bu savaşta kesin yenilgisini hazırlamaktaydı. Çatışma Azerbaycan açısından bir Vatan savaşı idi. Bu savaşın kaderini belirleyen asıl unsur Azerbaycan ordusunun, uğruna ölebileceği Vatan sevgisi ve gösterdiği reşadettir. Ermenistan ordusunun işgalci hamleleri ve Türk topraklarından çekilmek istememesi karşısında Azerbaycan askerleri kendi toprakları uğruna tüm kalbiyle savaşmayı ve şehit olmayı amaç edindi. Ermeniler ise kendilerine özgü olmayan topraklar için savaştı, fakat güçlü silahlarla donatılmış düzenli Azerbaycan ordusu karşısında ağır kayıplar verdi.

Bu savaşın kaderinin daha çok silahlar tarafından belirlendiği de özellikle vurgulanmalıdır. Azerbaycan'ın askeri kapasitesinin gelişmiş olduğu artık tüm dünyada bilinmektedir. Bunun en önemli ayağını, ülkenin sahip olduğu zengin doğalgaz ve petrol yataklarındaki kaynaklar karşılığında satın aldığı modern ve ağır silahlar ile ekipmanlar oluşturuyordu. Azerbaycan bu süreçte ordunun haberleşme ve uydu sistemlerini yeniledi. Türkiye'nin savunma sanayi şirketi ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayii) bu kapsamda Azerbaycan'ın geliştirdiği bazı mühimmatları akıllı hale getirmede ve drone savar geliştirilmesinde rol oynadı.²⁴ İşgalci Ermenistan'a karşı yürüttüğü mücadelede Ermeni kuvvetlerine karşı büyük zaferler kazanan Azerbaycan, Türkiye'den aldığı insansız hava aracı (İHA) ve silahlı insansız hava aracı (SİHA)'larla Ermenistan ordusu karşısında üstünlüğünü tam şekilde sürdürdü. Her ne kadar Ermenistan bu savaşta Rusya'nın tam desteğini almaya ve KGAÖ'yü devreye sokmaya çalışsa da,

²¹Laurence Broers, "Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar daha büyük bir savaşa yol açabilir mi?" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54372019>, erişim tarihi: 21.10.2020.

²²Hikmet Hacıyev, "Gence ve Mingeçevir raket hücumlarına meruz galib". <https://www.dominant.az/hikmet-haciyev-gence-ve-mingecevir-raket-hucumlarına-meruz-qalib>, erişim tarihi: 18.10.2020.

²³Azerbaycan ve Ermenistan humanitar ateşkes barede razılığa geldi. <https://modern.az/az/news/260857>

²⁴Ece Göksedef, "Dağlık Karabağ: Türkiye Azerbaycanın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>, erişim tarihi: 22.10.2020

Moskova mesafeli davranmakta kararlıydı. Rusya'nın bu adımı Ermenistan'a vurulan ciddi bir darbe olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın Ermenistan'ı belirli bir süreye kadar yalnız bırakmasının bir takım nedenleri vardır: Öncelikle, Paşinyan'ın Soros destekli birisi olduğu gündemde olan konuların başında gelmektedir. Nitekim, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Rus haber ajansı TASS'a verdiği röportajda da onun Soros'un adamı olduğunu açık şekilde belirtmiştir.²⁵ Paşinyan hükümeti ve destekçileri belirli bir senaryo çerçevesinde Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından sivil insanlara yönelik gerçekleştirilen saldırılarına karşı atakla yanıt vereceğini, bunu topyekün savaşa dönüştürerek Türkiye ile Rusya'nın savaşın içine çekileceğini düşünüyorlardı. Rusya'nın Türkiye ile karşı karşıya getirilme çabaları Ankara ve Moskova'nın çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Rusya'nın kuşkusuz, Kafkaslardaki en önemli dayanak ayağı ve ileri karakolu olduğu için Ermenistan'dan vazgeçmesi, Türkiye'nin de aynı kökten olan Azerbaycan'ı yalnız bırakması söz konusu değildir. Büyük ihtimalle Paşinyan Batı ve Soros'un planını uygulamak istemiştir. Batı'nın asıl hedefi Dağlık Karabağ çatışmasının boyutunu genişletmek, Rusya'yı çatışmanın içine çekmek, Türkiye ile aralarında sıcak savaş çıkarmak, sonuç itibarıyla taraflara ağır kayıplar verdirmek, ekonomik sarsıntılara uğratmak, Rusya dahilindeki etnik unsurların bağımsızlık mücadelesini körüklemek, bölgesel çatışmalarda Moskova'yı zor duruma düşürmektir. Fakat amaçladıkları plan gerçekleşmedi. Rusya'dan gereken desteği alamayan Ermenistan devam eden çatışmalar kapsamında Avrupa'da destek arayışına girdi ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, Brüksel'deki NATO Genel Merkez Karargahında Genel Sekreter Jens Stoltenberg'le kısa bir görüşme gerçekleştirdi. Fakat bu görüşmeden de umulan destek bulunamadı ve Sarkisyan'a NATO'nun bu çatışmanın bir parçası olmadığı hatırlatıldı.²⁶

Çatışmaya AGİT'in Minsk Grubu'nun diğer eşbaşkanlarından olan ABD'nin de müdahale edeceği aslında beklenen bir durumdu. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, her iki ülkenin Dışişleri Bakanı'nı ülkesine davet etti ve 23 Ekim'de her iki bakanla ayrı-ayrılıkta görüşme gerçekleştirdi.²⁷ Bu görüşmeden sonra ABD'nin müdahalesi ile 26 Ekim'de üçüncü kez ateşkes ilan edildi, fakat üzerinden 5 dakika geçmeden yeniden Ermenistan tarafından ihlal edildi.²⁸

Atşekesi defalarca ihlal etmesine rağmen balistik füzelerle sivillere saldırarak aralarında çocukların da olduğu çok sayıda insanları katleden Ermenistan'ın işlediği insanlıkdışı cinayet ve saldırgan hareketlerine yönelik BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ülkeleri, AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları olan Rusya, Fransa ve ABD, büyük devletler ve uluslararası örgütler tarafından hiçbir kınama gelmedi. Bunun yerine savaşın durdurulması, silahların susması, derhal müzakerelere başlanması gibi ifadelere yer verildi. Eğer uluslararası organizasyonlar ve devletler gerçekten savaştan rahatsızlık duyuyorlardıysa, insan ölümüne sebep olan bu duruma acıyorlardıysa, adaletin yerini bulmasını istiyorlardıysa, işgalci taraf olan Ermenistan'ın, BM kararlarına uyararak derhal işgal ettiği bölgelerden çekilmesini sağlamalı, gerektiğinde baskıda bulunmalıydılar. Fakat yapmadılar. Ermenilerin mukadderatı XX. yüzyıl başlarında belirlenmiştir. Onların Ermenistan isimli devleti vardır. Azerbaycan topraklarında ikinci bir Ermeni devletinin kurulması asla mümkün değildir. Eğer Ermeniler yaşadıkları her yer yerde "self-determination" ilkesini, kendileri için otonomi hakkını kabul ettirmeye çalışsalar, dünyada çok sayıda Ermeni devleti ortaya çıkar. Eğer AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları olan Rusya, ABD ve Fransa gerçekten Ermenistan için "self-determination" ilkesinin gerçekleşmesini istiyorlarsa, Ermenilerin

²⁵ Алиев: Баку приостановит военные действия, если Ереван будет конструктивен на переговорах. <https://tass.ru/interviews/9755773>, erişim tarihi: 20.10.2020

²⁶ Paşinyanın Rusiyaya növbeti xeyaneti: Ermenistan bu defe NATO-dan imdad dileyir. <https://azerbaijan.az/news/4425>; Ömer Tuğrul Çam. NATO: Dağlık Karabağdaki çatışmanın tarafı değiliz. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/nato-daglik-karabagdaki-catismanin-tarafı-degiliz/2014340>

²⁷ Pompeo Azerbaycan ve Ermenistan Xarici İşler Nazirleri ile görüşdü. www.amerikaninsesi.org/a/pompeo-azerbaycan-ve-ermenistan-xarici-isler-nazirlari-ile-gorusub/5633126.html, erişim tarihi: 27.10.2020

²⁸ Ermenistan-Azerbaycan arasında daimi ateşkes yalnız BMT qetnamelerinin şartları dahilinde mümkündür. <https://fed.az/az/qarabag/turkiye-xin-ermenistan-azerbaycan-arasında-daimi-ateskes-yalniz-bmt-qetnamelerinin-sartları-daxilinde-mumkundur-91600>, erişim tarihi: 27.10.2020

çoğunluk olarak yaşadıkları Kaliforniya (ABD), Krasnodar (Rusya) ve Marsilya'ya (Fransa) özerklik vermeleri daha makul olur.

Arabulucuların işgalci devlet ile işgale uğrayan devlet arasında adil seçim yapmamaları ve işgalci devleti destekleyen adımları Ermenistan'ın saldırgan politikasının daha da şiddetlenmesiyle sonuçlanmıştır. Ermenistan'da iktidara gelen yönetimlerin hangi yönümlü olmaları (ister Rusya karşıtı, isterse de Batı karşıtı) ve yürüttükleri politikaya rağmen AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları olan ülkelerin – Rusya, Fransa ve ABD'nin – Ermenistan'dan vazgeçmeleri söz konusu değildir. Bu devletlerin farklı coğrafi alanlarda çıkarları çatışabilir, fakat Ermeni meselesi ve Türk düşmanlığı onları birleştiren ana faktördür. Nitekim, adigeçen üç arabulucu devlet bu konudaki gerçek yaklaşımlarını 19 Ekim 2020 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin çatışma ile ilgili gerçekleştirilen kapalı toplantısında gösterdi. Bu toplantıdan sonra AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları Rusya, ABD ve Fransa tarafından Güvenlik Konseyi Başkanı'nın (rotasyon kuralları gereğince Ekim ayı için Rusya) beyanatı hazırlandı ve üye devletlerin onaylanmasına sunuldu. Fakat bu beyanatta dikkat çeken en önemli mesele Ermeni birliklerinin işgal ettikleri bölgelerden geri çekilmelerine yönelik BM Güvenlik Konseyi'nin 1993 tarihli 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarına atıfta bulunulmamasıydı. Bu beyanat uluslararası hukukun en önemli dayanaklarından olan toprak bütünlüğü ilkesinin ve BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının hiçe sayılması ve çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Asıl amaç 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları tarihe gömmekle unutturmak, Ermenistan lehine yeni kararlar almak ve Azerbaycan'ın işgal altında bulunan topraklarını kurtarma girişimlerini engellemektir. Fakat Bağlantısızlar Hareketi'ne ve aynı zamanda Güvenlik Konseyi'ne üye olan 7 ülke – *Endonezya, Niger, Vietnam, Tunus, Güney Afrika, Dominik Cumhuriyeti, Saint Vincent ve Grenadine* – Güvenlik Konseyi'nin kararlarına atıfta bulunulması gerektiğini önerdiler. Minsk üçlüsünün bunun kabuledilemez olduğunu vurgulamalarına rağmen Bağlantısızlar Hareketi'ne isimleri belirtilen üye devletlerin ısrarcı tutumları üzerine bu beyanat geri çekildi.²⁹

Buradan anlaşıldığı üzere BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin değişmez kalması bu kurumun yalnız politik çıkarlara hizmet ettiğini, uluslararası hukukun uygulayıcısı değil, ihlalcisi olduğunu göstermektedir. AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları tarafsızlığını bir tarafa bırakarak eskiden olduğu gibi tekrar taraf tutmaya devam etti ve açık şekilde Ermenistan'ı desteklediler.

Azerbaycan savaşta ve diplomaside sonuna kadar haklı mücadelesine devam etti ve uygun zamanda ortaya çıkan fırsatları kendi lehine çevirmeye çalıştı. Nitekim bu yolda oldukça başarılı bir garfik de çizdi. Cumhurbaşkanı Aliyev'in talebi doğrultusunda belirlenecek takvim çerçevesinde Ermenistan, 10 Kasım tarihine kadar işgal ettiği topraklardan çekilmemekte direnmekte ve her defasında ağır kayıplar vermekteydi. Fakat Azerbaycan "Demir Yumruk" operasyonu ile gücünü hem savaş, hem de diplomasi alanında göstererek topraklarını işgalden kurtarmaya devam etti. 8 Kasım'da 28 yıllık hasretten sonra Azerbaycan halkı için büyük önem ve remzi anlam taşıyan Şuşa kenti işgalden kurtuldu. Azerbaycan karşısında Ermenistan'ın teslim olmaktan başka yolu kalmadı. Rusya'nın da araya girmesiyle 10 Kasım tarihinde Rusya ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları ile Ermenistan Başbakanı ortak bildiri yayınladılar. Ermenistan 2020 yılı Kasım ayından 1 Aralık tarihine kadar aşamalı olarak Azerbaycan'ın işgal altında olan Ağdam, Kelbecer ve Laçın bölgelerinden ordusunu çıkarması konusunda taahhütte bulundu.³⁰ Bildiri Rusya silahlı güçlerinin barış gücü statüsünde belirli sayıda bölgeye yerleştirilmesini ihtiva etmektedir. Anlaşmadan sonra Rusya silahlı güçleri derhal barış gücü statüsünde Karabağ'a yerleşti. Fakat geldikleri tarihten itibaren Dağlık Karabağ'da görevde bulunan Rus askeri unsurların bazı tarafı faaliyetleri ve zaman zaman asıl görevlerinin dışına çıkarak Ermeni yanlış eylemlerde bulunması Azerbaycan'da tepkilere neden olmaktadır.

²⁹ Elçin Ahmedov, "Azerbaycanın diplomatik, herbi uğurları ve büyük güçlerin ermeniperest siyaseti". <http://newtimes.az/az/organisations/6883/>

³⁰ İlham Aliyev xalga müraciət edib. <https://president.az/articles/45924>

Ateşkes anlaşmasından 2 ay sonra, 11 Ocak 2021 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Paşinyan, Moskova’da hem Dağlık Karabağ’ı, hem de diğer önemli konuları görüşmek için bir araya geldiler ve taraflar Karabağ’ın gelişimine dair ortak bir bildiri imzaladılar. Kapalı kapılar arkasında imzalan bu bildiri 10 Kasım 2020 tarihli üçtarafli beyanatın daha da netleştirilmesi açısından büyük önem taşısa da kuşkusuz, belirsizliğini koruyan hususlar da vardır. Görüşmede tarafların Başbakan Yardımcısı düzeyinde teknik bir alt komisyon oluşturarak süreci teknik bakımdan takip etmeleri kararlaştırıldı. Görüşmenin içeriğine bakıldığında daha çok ulaşım ve ticaret yolları, bölgenin yeniden imarı ile esirler konusunda gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca, Azerbaycan’ın demiryolu üzerinden Türkiye pazarına, Rusya’nın da Azerbaycan’dan geçecek bir yol ile Ermenistan’a ulaşması, Nahçıvan ile Azerbaycan ana karasını bağlayacak kara yolu hattının açılması meseleleri de bildirinin dikkat çeken maddelerindedir. Önemli bir husus ise Karabağ’ın status meselesinin söz konusu olmadığı idi. Elbette, Azerbaycan tarafını tam anlamıyla rahatlatan hususlar çok olmasa da, rahatsız eden hususlar da çok değil. Bunun yanısıra, 11 Ocak tarihli zirvenin en önemli neticelerinden biri de AGİT Minsk Grubu’nun fiilen geçerliliğini kaybetmesi oldu.³¹ Olayların bundan sonra nasıl gelişeceğini ise zaman gösterecek.

Genel Değerlendirme: Savaşta Kazanan ve Kaybeden Taraflar

Uluslararası politikadaki real durum analiz edilirken bir takım hususlar kendini gösterir: herhangi bir davranış veya hareket süpergüçlerin çıkarlarına uygundursa veya değilse, o zaman onun uluslararası hukuka uygun olup olmadığı arka plana geçer ve bu güçler kendi menfaatlerine uygun adımı atarlar. Yani büyük güçler kendilerini “istisna faktör” olarak görmeye başlarlar. Bu, büyük güçlerin “dünya düzeni”dir ve bu düzeni uluslararası hukuk, kurum veya enstitüler değil, kilit jeopolitik aktörlerin güç potansiyellerinin oranı belirler. Güney Kafkasya’daki sorunlara, özellikle Karabağ meselesine de aynı çerçevede bakılması gerekir. Bu durumda kimlerin kazandığı ve kaybettiği sorusu daha çok merak edilen konuların başında gelmektedir. Genel olarak değerlendirilirse, başından beri “Karabağ sorunu”nun tam çözümünün Rusya’nın çıkarlarına uygun olmadığı görülmüştür. Çünkü Moskova sorundan yararlanarak her iki ülkenin uluslararası faaliyetini ve bölgesel politikasını kendi etkisi altında tutmak istemektedir. Bazı Post-Sovyet ülkelerinde olduğu gibi, Güney Kafkasya’daki sorun ve çatışmaların tamamen çözüme kavuşturulması, bölgede kalıcı barışın olması Rusya’nın bölgesel güvenlik politikasının uzunsürelili çıkarlarıyla kesinlikle örtüşmemektedir. Rusya hem Ermenistan, hem de Azerbaycan üzerinde etkisini sürdürebilmek için ciddi mekanizmalara sahiptir. Bunun yanısıra, Rusya Güney Kafkasya için Batı’yla girdiği rekabette bölgesel varlığını güçlendirmiş oldu ve Dağlık Karabağ’da kurşun atmadan jeopolitik bir başarı elde etti. Ayrıca Ermenilere, Batılılaşmanın ağır bir bedeli olacağını da göstermiş oldu. Moskova’nın kendi ağırlığını koyarak savaşı sonuçlandırması, Minsk Grubu’nun diğer iki eşbaşkanı olan ABD ile Fransa’nın bu aşamada saha dışında kalmalarına da yol açtı.

Türkiye de Karabağ savaşının kazanan taraflarından biri oldu. Öncelikle bu savaşta Türkiye’nin Azerbaycan ordusuna verdiği eğitim ve savaş taktikleri, dolayısı ile Türkiye’nin başarısı sergilenmiş oldu, ayrıca savunma sanayisinin küresel pazarda daha etkili bir tanıtımı gerçekleşti. Bunun yanısıra, Türkiye asırlar sonra Güney Kafkasya’daki varlığını bütün dünyaya kabul ettirmiş oldu. Bu, hem Türkiye açısından, hem de Azerbaycan açısından büyük bir kazanım ve başarıdır. Türk ordusunun Rusya’yı dengelemek adına Azerbaycan’da olması istikrar için önemli bir gelişmedir. Fakat Rusya, Türkiye’nin Azerbaycan’daki varlığını kabul etmek zorunda kalsa da, etkin bir güç olmasından yana değil. Azerbaycan ise resmi düzeyde Türkiye’nin masada olması gerektiğini, diğer bir ifadeyle, masanın Türkiye’siz olamayacağını vurgulamıştır.

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kürşat Zorlu. Karabağ zirvesinin en önemli ne oldu? <https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/2934124-karabag-zirvesinin-en-onemli-neticesi-ne-oldu>; Araz Aslanlı. Moskva görüşünün neticesi: rahatlık da var, narahatlık da. <https://ayna.az/news/23152>

Azerbaycan, elbette, bu meselede gücünün yettiği kadar elinden gelen bütün fırsatlardan yararlandı ve savaşın kazanan tarafı oldu. Ayrıca Güney Kafkasya’da ekonomik, askeri ve siyasi olarak en güçlü devlet olduğunu da ispatlamış oldu. Bölgenin ana transit ülkesi haline gelecek olması Azerbaycan’a büyük avantajlar sağlayacaktır. Karabağ’da kurtarılan bölgelerin tarımsal açıdan verimliliğinin ve Ermeniler tarafından işletilen altın madeni ve hidroelektrik santralının kontrolünün ele geçirilmesinin Azerbaycan ekonomisine katkı sağlayacağı da büyük bir üstünlüktür. Ayrıca bölgesel imar ve altyapı projeleri de ekonominin canlı kalmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, Ermenistan’ın Azerbaycan karşısında yenilgiyi kabul ettiği anlaşmayla, Nahçıvan ile Azerbaycan’ın batısındaki toprakları arasındaki ulaşım koridorunun yeniden açılacak olması da Türkiye ile Azerbaycan arasında kesintisiz ulaşım imkanı sağlayacaktır. Türkiye ile Azerbaycan’ın sahada ve masada elde ettiği kazanımların Nahçıvan koridorunun açılmasıyla Türk dünyasına psikolojik kazanım getirerek meseleye bambaşka bir boyut kazandırdığı da bir gerçektir. Tüm bunlara rağmen, barış gücü formatında da olsa Rusya’nın askeri olarak yerleşmesi elbette, Azerbaycan açısından çok önemli bir risk oldu. Bundan sonra Azerbaycan, gidişata uygun olarak satranç tahtasında kendi oyununu oynamalı, her hamleye karşı yeni bir strateji oluşturmalıdır. Özellikle böyle bir dönemde Türkiye’nin tutumu oldukça belirleyici olacaktır. Görünen o ki, Azerbaycan-Türkiye askeri işbirliği ve üslerin konuşlandırılması artık tarihi bir zarurete dönüşmüştür.

Savaşın asıl kaybeden tarafı Ermenistan oldu. Kendi aklınca Rusya’yı ve Batı’yı baskı aracı olarak kullanmaya çalıştı. Küresel güçleri bölgesel çatışmalarda kullanmaya çalışan Ermenistan, aslında bu güçlerin oyuncağı oldu ve en kritik döneminde desteksiz bırakıldı. Ermenistan her ne kadar Paşinyan yönetimi altında Batı’ya yol almaya çalışsa da, Azerbaycan karşısında aldığı ağır yenilgi ve Rusya’nın müdahalesi sonrası yeniden Moskova’nın etkisi altına girmiş oldu, aynı zamanda Azerbaycan karşısında açık mağlubiyetini ve gücünün oldukça kısıtlı olduğunu da kabul etti. Rusya ise Batı’nın garantilerinin ve desteğinin bir değeri olmadığını Ermenistan’a göstererek, onsuz bir şey yapamayacağını açık şekilde kanıtlamış oldu.

Sonuç olarak, Azerbaycan’ın 44 gün süren “Demir Yumruk” operasyonu ile Ermenistan’ı topraklarından çıkardığı İkinci Karabağ Savaşı, sadece iki ülke arasında yaşanan bir savaş değil, Kafkasya’nın yeni jeopolitik durumunun da belirleyicisi oldu. Kafkasya’daki bölgesel güç değişimi ve yeni jeopolitik gerçeklik küresel ve bölgesel güçler tarafından kabul edilmiş oldu.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi, 1997

Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası*, İstanbul: Sabah kitapları, 1998.

Алиев: Баку приостановит военные действия, если Ереван будет конструктивен на переговорах. <https://tass.ru/interviews/9755773>, erişim tarihi: 20.10.2020

Araz Aslanlı, “Karabağ’da hiç kesilmeyen ateş ve Rusya”. <http://aljazeera.com.tr/gorus/karabagda-hic-kesilmeyen-ates-ve-rusya>, erişim tarihi: 04.04.2016.

Araz Aslanlı, “Moskva görüşünün neticesi: rahatlık da var, narahatlık da”. <https://ayna.az/news/23152>, erişim tarihi: 13.01.2021

Aslan Yavuz Şir, “Rüşvet mi? Yeni bir sorun mu? Ermenistan’ın İskender füzeleri”. <http://avim.org.tr/tr/Yorum/rusvet-mi-yeni-bir-sorun-mu-ermenistan-in-yeni-iskender-fuzeleri>.

Azerbaycan, Rusiya ve Ermenistanın XİN başçıları beyanat qebul edibler. <https://report.az/dagliq-qarabag-munaqishesi/azerbaycan-ve-ermenistan-xin-bascilarinin-ucterefli-gorusu-basa-catdi/>, erişim tarihi: 11.10.2020.

Azerbaycan ve Ermenistan humanitar ateşkes barede razılığa geldi. <https://modern.az/az/news/260857>

Bakıdan İrəvana gözdağı, Kremlə mesaj. http://pia.az/_Bakidan_Irevana_gozdagi,_-173199-xeber.html#.WFegCtJ97cs.

Cemil Ömer Kızılhan, “Afrika Ekseninde Türkiye-Fransa İlişkileri”. <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/afrika-ekseninde-turkiye-fransa-i-liskileri>

Dinmuhammed Ametbek, “Nikol Paşinyan’ın Çok Taraflı Dış Politikası”, <https://ankasam.org/nikol-pasinyanin-cok-tarafli-dis-politikasi/>, erişim tarihi: 09.12.2020.

Ece Göksedef, “Dağlık Karabağ: Türkiye Azerbayca’nın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>, erişim tarihi: 22.10.2020

Elçin Ahmedov, “Azerbaycanın diplomatik, herbi uğurları ve büyük güçlerin ermeniperest siyaseti”. <http://newtimes.az/az/organisations/6883/>

Elxan Şahinoğlu, “Netanyahunun Bakı seferi ve Tehranın “büyük şeytan” gedişi”. http://pia.az/_Netanyahunun_Baki_seferi_-173081-xeber.html#.WFefHNJ97cs.

Ermenistan-Azerbaycan arasında daimi ateşkes yalnız BMT qetnamelerinin şartları dahilinde mümkündür. <https://fed.az/az/qarabag/turkiye-xin-ermenistan-azerbaycan-arasinda-daimi-ateskes-yalniz-bmt-qetnamelerinin-sertleri-daxilinde-mumkundur-91600>, erişim tarihi: 27.10.2020.

Ermenistan “İsgender-M” raketlerini ve “Smerç”leri ilk defe nümayiş etdirdi. <http://anaxeber.az/fles/25382-ermenistan-sgender-m-raketlerini-ve-smerchleri-ilk-defe-numayish-etdirdi.html>

Ermenistan PKK’lı teröristleri Azerbaycan cephe hattında kullanıyor. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistan-pkcli-teroristleri-azerbaycan-cephe-hattinda-kullaniyor-518306.html>, erişim tarihi: 08.10.2020.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron: cihatçılar Gaziantep üzerinden Karabağ’a gitti, elimizde kanıtlar var. <https://tr.euronews.com/2020/10/01/fransa-cumhurbaskan-macron-cihatc-lar-gaziantep-uzerinden-karabag-a-gitti-elimizde-kan-tla>

Gazeta.ru: Зачем Ереван затеял интриги на Ближнем Востоке, начав игру «не своей лиге»? <https://1news.az/news/gazeta-ru-zachem-erevan-zateyal-intrigi-na-blizhnem-vostoke-nachav-igru-ne-v-svoey-lige>, erişim tarihi: 08.10.2020.

Hikmet Hacıyev, “Gence ve Mingeçecir raket hücumlarına meruz galıb”. <https://www.dominant.az/hikmet-haciyev-gence-ve-mingecevir-raket-hucumlarına-meruz-qalib>, erişim tarihi: 18.10.2020.

İlham Aliyev xalga müraciet edib. <https://president.az/articles/45924>, erişim tarihi: 20.11.2020.

Kürşat Zorlu, “Karabağ zirvesinin en önemli ne oldu?”
<https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/2934124-karabag-zirvesinin-en-onemli-neticesi-ne-oldu>, erişim tarihi: 13.01.2021

Laurence Broers, “Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar daha büyük bir savaşa yol açabilir mi?” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54372019>, erişim tarihi: 21.10.2020.

Mavis Enyan, “South Africa to Build Nuclear Power for Security and Energy Purposes”.
<https://thepeoplesnewsafrika.com>

Mehmet Koçak. Ermeni saldırılarının arkasında kimler var?
<https://hyetert.org/2020/07/29/ermeni-saldirilarinin-arkasinda-kimler-var/>, erişim tarihi: 20.07.2020

Mustafa Efe, “Afrikada Fransa Kabusu – II: Sömürgecilik”.
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/afrika-da-fransa-kabusu-ii-yeni-somurgecilik/1726100>

Okan Yeşilot, “Fransa-Türkiye İlişkilerinde Dağlık Karabağ Gerginliği”.
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/fransa-turkiye-iliskilerinde-daglik-karabag-gerginligi/2061558>

Paşinyanın Rusiyaya növbeti xeyaneti: Ermenistan bu defa NATO-dan imdad dileyir.
<https://azerbaijan.az/news/4425>

Ömer Tuğrul Çam. NATO: Dağlık Karabağdaki çatışmanın tarafı değiliz.
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/nato-daglik-karabagdaki-catismanin-tarafi-degiliz/2014340>

Paul Holtom v.d. “Trends in International Arms Transfers 2011”, SIPRI, March 2012,
<http://books.spri.org/files/FS/SIPRIFS1203.pdf>, erişim tarihi: 13.09.2012.

Pompeo Azerbaycan ve Ermenistan Xarici İşler Nazirləri ile görüşdü.
www.amerikaninsesi.org/a/pompeo-azərbaycan-və-ermənistan-xarici-işlər-nazirləri-ilə-görüşüb/5633126.html, erişim tarihi: 27.10.2020

“Rusya’ya karşı gelenlerin toprak bütünlüğü ihlal ediyor – Gürcistan, Ukrayna, Moldova...”
– Aleksandr Dugin. <https://yenicag.info/rusyaya-karsi-gelenlerin-toprak-butunlugu-ihlal-ediliyor-gurcistan-ukrayna-moldova-aleksandr-dugin/embed>

Saslanbek İsayev, “Karabağ’da kim kazandı?”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-karabagda-kim-kazandi/2098531>

Sebastien Roblin, “This is the armas race from hell (and Russia is adding fuel to the fire)”.
<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-arms-race-hell-russia-adding-fuel-the-fire-18475>.

Suinbay Suyundikov, “Ermeni Saldırıların Arka Planı ve Türk Dünyası”.
<https://www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/ermeni-saldirisinin-arka-planı-ve-turk-dunyasi>

Экс-министр: Поставки “Искандеров” остудят горячие головы в Баку / “EADaily”,
23 Eylül 2016.